

оқыушысына қахарман мысалында түсіндірген. Автор очерк композициясын дүзгенде схематизмнен қашады хәм хәр бир очеркинде жаңаша жол салыуға умтылады. Буны биз очеркисттиң басқа очерклерин оқып, билип алыуымыға болады. Көпшилик очерклерде автор образы көринбей қалады, ал А.Халмуратов бәрқулла автор образын баслы фигура сыпатында көрсетеди. Автордың журналистлик тәжирийбеси, кәсиплик шеберлиги ўақыяларды дәретиўшилик усулда баянлаўы китап оқыушысын өзине тартады. Бул усул көркем әдебий шығармаға тийисли болса да, журналистикада да фактлерди фантазия менен байытыў жоллары очерк жанрында анық көринеди. А.Халмуратовтың басқа очеркислер, публицистлер хәм журналистлерден баслы айырмашылығы шығарма жазылыў ўақты менен сәўлеленип атырған өткен ўақыялардың арасындағы дистанцияны байланыстырыў шеберлиги болып табылады.

«Ел ағасының екінши өмири» деген очеркинде де автор XX әсирдеги Қарақалпақстан тарийхында орнына ийе болған мәмлекетлик ғайраткер Пиржан Сейтов образы арқалы сол дәўир ўақыяларына XXI әсир көз-қарасынан бақа береді. Қахарман да, автор да дәўир саясатына қатнасын билдиреди.

Атажан Халмуратовтың бул әдебий-хронологиялық шығармасы «Очерктиң қурамалы қубылыс хәм оның еки дәретиўшилик бағдардың «қосылған жеринде» турады» [4;3] деп бақалаўға қарақалпақ баспасөзи мысалында толық тийкар жаратады. Қарақалпақ баспасөзиндеги очерклерди изертлеген доцент З.Қожықбаева соңғы дәўирдеги очерклерге тән қәсийет сыпатында, оларда авторлық позиция айқын көзге тасланып атырғанын жазған еді. [5:4] Автордың журналистика жанрындағы материалды көркемлеў усуллары арқалы әдебий шығарма дәрежесине жеткерийи оның дәретиўшилик шеберлигиниң бир қыры болып табылады.

ӘДЕБИЯТЛАР

1. Халмуратов А. Ел ағасының екінши өмири. Ноқис, Қарақалпақстан, 2005, Б.75
2. Ворошилов В.В. Журналистика. Изд. Михайлова В.А. Санкт-Петербург, 1999. Б. 304
3. Тоғаев О. Публицистика жанрлары. Тошкент, Ўқитувчи, 1976. Б. 204.
4. Хамдамов Ю. Закон ва мезон. Тошкент.: Ўзбекистон, 1991. Б.119
5. Гузанова Е.В. Эволюция жанра очерка в Мордовской литературе. АКД, Саранск, 2013. Б.22
6. Кожикбаева З.А. Художественный очерк в современной каракалпакской литературе (1980-1990-е годы). АКД, Нукус, 1996. Б.16

Rezyume: Mazkur maqolada qoraqalpoq matbuotidagi ocherk janrining evolyutsiyasi va journalist A.Xalmuratovning adabiy-xronologik ocherk yozishdagi ijodiy mahorati tadqiq qilinadi. Maqolada ocherk janrida jurnalistika va adabiyot sintezi masalasi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: ocherk, adabiyot, jurnalistika, janr, fakt, to'qima, obraz, sintez.

Резюме: В данной статье изучается эволюция жанра очерка в каракалпакской печати и творческое мастерство журналиста А.Халмуратова в созидании литературного-хронологического очерка. В нем рассматривается вопрос синтеза литературы и журналистики в жанре очерк.

Ключевые слова: очерк, литература, журналистика, жанр, факт, фантазия, образ, синтез.

Resume: This article studies the evolution of Essay genre in the Karakalpak Press and the journalistic creative skill by A. Khalmuratov in creating a literary-chronological Essay. It examines the issue of synthesis among Literature and Journalism in the Genre of Essay.

Key words: essay, literature, journalism, genre, fact, fantasy, image, synthesis.

УДК: 070

ББК: 316.77:82

ПУБЛИЦИСТИКА ХӘМ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ ТЕКСТ

Яхияев З.

Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Публицистика – турмысымыздың хәр кыйлы тараўларындағы әҳмийетли мәселелерди, фактлерди, қубылысларды үйрениў хәм автордың социал идеалы көз-қарасынан бақалаўшы, күн тәртибинде турған мәселелерди сәўлелендирийи себебинен дәўир руўхын бериўши, кең жәмийетшиликке арналған дәретпе болып табылады. Публицистиканың ўазыйпасы, бириншиден, экономикалық, саясий хәм мәдений өмир фактлерин халыққа жеткерип бериў болса, екіншиден мағлыўмат хәм хўжетлерге сүйениў арқалы жәмийетлик пикир оятыў, кызығыўшылықларды жанландырыў, көз-қарасларды қәлиплестирийи, инсанияттың унамлы мақсетлер жолындағы талпынысларын қоллап-қуўатлаўдан ибарат.

Публицистика – жетискенликлерди ен жайдырыў хәм кемшиликлерди сапластырыў жолларын, бул мәселелер жәмийетлик турмыстың басқа тараўларында кең тарқалмай атырып-ақ, жуўаплар излейди. Күнниң әҳмийетли машқалаларын үзилксиз сәўлелендирип барыў менен тарийхый шынлыққа хызмет етеди. Әдебият, көркем өнер, архитектура хәм тағы басқа тараўларда келешектеги үлкен дәретиўшиликлер ушын бай материалларды топлап береді. Буннан заман шежиресин бүгинниң хәм мәңгиликтің талабы менен жедел шешип барыў сыяқлы ўазыйпа жүкленген журналистиканың қандай дәрежеде жуўапкершиликли хәм қырағы болыўы кереклиги көринип турады.

Публицистика ҳаққында көплеген алымлар өзлериниң анықлама, түсиник хәм пикирлерин айтады. Мәселен, “Қысқа әдебий энциклопедия”да «Публицистика – әдебият хәм журналистиканың бир түри болып,

жәмийетлик пикирге ҳам ҳарекет етип турған сиясий институтларға тәсир етиў ямаса оларды класслық мәплерге класслық жәмийетте яки социаллық ҳам әдеп-иқрамлылық идеяларға муўапық өзгертиў мақсетинде ҳәзирги заманның әҳмийетли сиясий, экономикалық, әдебий, ҳуқықый, философиялық ҳам басқа да машқаларын қарап шығады. Ҳақыйқый публицистика – журналистиканың ең жоқарғы шыңы» – деп көрсетилген [1.72]. Егер этимологиясы бойынша айтатуғын болсақ, көплеген сөзликлерде корсетилиўинше “публицистика” сөзи латынша *publicus* яғный *жәмийетлик* деген сөзден алынған. Белгили өзбек алымы М.Худайкулов оған: «әдебий-сиясий дәретиўшилиқ» – деп баҳа берген болса [2.225], «Ҳәзирги заман журналистикасы» китабында:

«Публицистика бул – турмысты сәўлелендириўдиң айрықша бир жолы, усылы, дәретиўшилиқ түри. Ол жәмийетлик турмыстың усы күндеги, усы заманда болып өткен ҳам болып атырған социаллық әҳмийетке ийе ўақыя ҳам ҳәдийселерди сәўлелендирип, адамларға жеткереди, дәўирдиң ең актуал мәселелерине мүнәсибет билдиреди, шешилиўи тийис машқалаларды көтерип шығады, усы дәўир адамлар ушын хызмет етеди» – деп жазылған [3.56]. Демек, публицистиканың тийкаргы ўазыйпасы өмирдеги, жәмийетлик турмыстағы ўақыя ҳам ҳәдийселер, мәселе ҳам машқалалар ҳаққында хабар берип, олар туўралы жәмийетлик пикирди қәлиплестириўден ибарат. Публицистика тийкаргы мәниси бойынша айтылған гәп, билдирилген пикир, жазылған текст, белгили бир көринистеги дәретилген шығарма болып, ол кең жәмийетшиликке газета-журнал, радио, телевидение ҳам интернет арқалы тарқатылғаннан сон идеялық, сиясий ҳам руўхый күшке айланады.

Публицистика – инсаннның өмирди билиўи, оны түсиниўи, дүньяда болып атырған ўақыя ҳам ҳәдийселерден хабардар болып ҳам олардан өзи ушын тийисли жуўмақлар шығарыўына жәрдем беретугын курал. Ески грек философы, драматург Еврипид былай деген екен: «адамларды исленген ислерге қарағанда бул жумыслар ҳаққындағы айтылған сөзлер көбирек ҳарекетке келтиреди». Бул пикир журналисттиң жәмийет алдындағы ўазыйпасының оғада жуўапкерли ҳам әҳмийетли екенлигин аңлатады. Усы мазмунды өзбек фольклорынан оқыўымыз да мүмкин: «Ис билгенге бир теңге, сөз билгенге мың теңге». “Сөз тапқанға қолқа жоқ” деген сөз бар қазақ халық макалында. Англиялы белгили шайыр ҳам драматург Уильям Шекспир: «Пикир күшли болған жерде орынланатуғын ислер де күшли болады» - деп жазған екен. Қарақалпақ халық нақыл макалларында “Сөз сүйектен таяқ еттен өтеди” деген соз бар. Жәмийетлик сана, жәмийетлик пикир үйреніў объекти болған ғалаба хабар кураллары турли еллердиң тарийхый раўажланыў дәўиринде өз ўазыйпаларын белгили дәрежеде атқарып келген. Негизинде, ғалаба хабар куралларының ўазыйпасы раўажланыўдың барлық басқышларында да кең жәмийетшилиқтиң мәпи ушын хызмет етиўден, халықтың пикир ҳам сезимлериниң сәўлеси, халықлық минбер болыўдан ибарат. Лекин, журналистика барлық дәўирде де өзиниң усы әдиўли ўазыйпасын қалай атқарып келмекте. Бул хәммени қызықтыратуғын сораў.

Тоталитар дүзим дәўиринде «баспасөз әдебият, мәдениет сыяқлы журналистика да улыўма пролетар исиниң әҳмийетли бөлеги, оны ҳарекетке келтириўши дигершиги, винтиги, дәретиўшилердиң жүреги партияныки, партия болса халықтыки” деп уқтырып келинген. Лекин, ис жүзинде партия халықтики бола алмады. Инсан қәдири, илим, руўхый қәмалат, улыўмаинсаныйлық қадириятлар, өзликти аңлаў ҳам еркин пикирлилик мәселелери соңғы орында турды. Сонлықтан да, сол дәўирдиң сиясатшыларының бири «Дүньядағы ең қорқынышлы нәрсе – пикир бағынышлылығы, сана қуллығы» – деп жазған еди. Сол дәўирлердеги газеталар да халық турмысынан узақта болған, улыўма бәлентпәрўаз гәплерге қурылған партия съездлериниң қарарлары, баянатлары менен толы болған. Бири екиншисинен хеш қандай айырмашылығы жоқ баянатларды халық оқып та отырмаған. Усындай себеплерге бола баспасөз материаллары зеригерли ҳам турмыс пенен тең қәдем ата алмаған. Бундай дәўирде, бундай заманда публицистика ҳаққында гәп болыўы да мүмкин емес еди. Ҳәзирги дәўирде артықмашлығы соннан ибарат, сөздиң қәдир қымбаты бар. Айтылған сөз, шығарылған қарарлар ҳам пәрманлардың нәтижеси бар болғанлықтан, халық ҳәр күнги алдағы ўазыйпаларды билиўге қызығады, Әсиресе, еркин пикир, дәретиўшилиқ идея, интернет ҳам социаллық тармақларда кең түрде жәрияланып барылмақта. Кеше еситкенди бүгин көз көрип, турмыстың барлық тараўларындағы машқалалар, алға қойылған ўазыйпалар халықтың усыныслары ҳам талқысы, шешимлери тийкарында, ҳүкимет басшылығында халықлық инта менен орынланып бармақта. Ғалаба хабар кураллары мәмлекетте жүз берип атырған қубылысларға түрлише қарасларды еркин ҳам қалыс сәўлелендириўи, ҳәкимият пенен жәмийет арасын қалыс байланыстырыўшы, инсан ҳам жәмийет мәплериниң удайы қорғанышы болыўы ушын журналистлер ҳам ғалаба хабар кураллары хызметкерлерин таярлаў процесин қайта көрип шығыў, мәлимлеме алыў, таллаў, таярлаў ҳам жеткеріўдиң заманагөй усыллары ҳам куралларын өзлестириўде оларға жәрдем беріў зәрүр.

Публицистика темасы рус, өзбек, қазақ, қарақалпақ журналистикасы илиминде әдеўир сөз етилген. Мәселен, рус журналистикасында А.Г. Бочаров («Существует такое качество публицистичность», 1958.), Е.П. Прохоров (Публицистика и действительность, 1973; В.В. Ученлова Цистков публицистики. 1989) Е.И. Журбина («Теория и практика художественно публицистических жанров», 1969.), А.Акопов («Аналитические жанры публицистики», 1996.), А.А.Тертичный («Жанры периодического печати», 2000.) өзбек журналистикасында М.Худайкулов («Журналистика ва публицистика», 2010.), «Ҳозирги замон журналистикаси» (2008), илимий жумысларын усы темаға арнаған. Публицистика теориясының илимий категориялары, оның ўазыйпалары, функциялары, методлары, объекти ҳам предмети, субъектимазмун ҳам формасы көркем-әдебият пенен байланысы т.б мәселелери филология илимлериниң докторы Т.Машарипованың докторлық диссертацияларында ҳәр тәрәплеме изертленип, оның «Публицистика теориясының бир пүтин концепциясы: илимий методологиялық анализ» атамасындағы монографиясы «Публицистика теориясы ҳам әмелияты» оқыў қолланбасы баспадан шықты.

Ол монографиялық изертлеу жұмысында «публицистика» терминінің төрт мәнісін ажыратып көрсеткен: 1. Публицистикалық шығарма дәретіу процесі, оған өткірлік, кескінлікберіу (структураның айырым элементтері менен яғный шығарманың бөлімлері менен функция); 2. Доретіушілік түрі (структурағы өтеуғын функция); 3. Текстлер (жеке функцияларды сәулендиретуғын структура); 4. Социаллқ институт (публицистика функциясына иіе структура – оның басқа жәмийетлік институтларға: сиясат, хуқық, кономика, мораль (әдеп), ден саулықты сақлау, билимлендириу, спорт хәм басқаларға тәсири [4, 10]. Бизин пикиримизше, бул жерде публицистика түсинигине әдеутолық сыпатлама берілген.

Бир қатар изертлеушілердің пикирине қарағанда жәмийетлік орталықтың әмелдегі формаларынан ең әхмийетлиси және социал-мәдений хақыйқатлық сәулененетуғын қураллардан бири – ғалабалық коммуникация қураллары болып табылады. Олар хәзиргі ұақытта информация алмасуыдың ең зәрүрлі дәрегі сыпатында әхмийети роль ойнайды. Рус алымы В.Г.Костомаровтиң пикирине қарағанда, барлық масс-медиа текстлери ушын «аудиторияны услап туруы» мәселеси бүгин жүдә актуал болып табылады. Аудитория менен турақлы байланыста болуы коммуникатив бирге ислесиуди орнатуы, зәрүрлі хәм қызықлы мағлыұматты көшириу, байланыстың тар орталығы менен шегараланып қалмай, хәмме ұақытта тәсир өткеріу, аудиторияның итибарын тартуыдың ең әпиұайы усылы болып есапланады.

Публицистикалық усыл «санаұлы» адресатқа, кәсиплик ориентациясы көз-қарасынан (оқытуышылар, исбилерменлер хәм басқалар ушын), кәсибине тийисли болмаған қызығушылықлар шеңбері көз-қарасынан да (шофёрлар, кино ышқыпазлары хәм басқалар ушын) этикет усылларын есапқа алған халда сиясий қызығушылық, жас, жыныс көз-қарасынан да тексттиң жеткиликли хәм анық болуыын нәзерде тутады.

Публицистикалық текст – аудиторияға өз тәсирин өткеретуғын энергия дәрегі болып, оның үстинен хуқимлик етиуіи субъект – текст авторы, редактор, баслаушы хәм бул текстти тыңлауыын аудитория – тәсир көрсетиудің қәлеген объектлери болып табылады. Публицистикалық текст авторының ұазыпаларынан бири – адресат пенен жақын мүнәсибет орнатуы хәм оны қызықтыруы болып табылады.

Публицистикалық текстлер ушын тийкар болып адресатқа бейим болған, оның менен болажақ сәубетлер ушын жол табуы ұазыпасы турады. Бул ұазыпаның шешимін табуы ушын журналист – диалогқа кириседи. Социаллық психология хәм социолнгвистикалық көз-қарастан алып қарағанда публицистикалық текст төмендегіше баҳаланады: Информациялық мағлыұматлы характерге иіе болып, анық бир инсан ямаса инсанлар топары тәрепинен қабыл етиледі; Инсан ямаса бир группа инсанлар пикири хәм өзін услап тутуыына тәсир етиуі мүмкин болған информация жеткеріу усылы. Публицистикалық текстлердің тийкаргы қолланылатуғын орны газета-журнал, радио еситтириулері, телевидение көрсетиулері, онлайн хәм басқа түрдегі ғалаба коммуникация сыяқлы түрлі хәм көп дәрежелі түсиниклерди бирлестириуге мүмкиншилик береді. XX әсирдің 90-жылларында инглис тилиндегі илимий әдебиетларда пайда болған «публицистикалық текст» атамасы тезлик пенен халық аралық академик шеңбердегі миллий ғалаба хабар қуралларында тарқалды. Публицистикалық текст түсинигинің илимий санада жедел бекемленіуі изертлеушілердің ғалаба хабар қуралларында сөйлеу мәселелери, тилдің ғалаба коммуникация тарауындағы хызметинің өзгешеликлерин үйреніуге қызығушылықтың артыуы менен байланысly болды.

Публицистикалық текст мәселесине шет ел илимпазларынан Teun Van Deyk, Martin Montgomeri, Alan Bell, Norman Feyerkloof, Robert Fauler [5] сыяқлы белгили алымлар үлкен итибар қаратқан. Олар публицистикалық тексттиң түрлерин хәр қыйлы бағдарларда көрип шықты. Атап айтқанда, социолнгвистика, функциональ стилистика, сөйлеу теориясы, мазмун-анализи, когнитив лингвистика, риторикалық сын хәм т.б. Илимпазлардың итибарын кең көлемли мәселелер өзине тартты. Булар, публицистикалық текст тилинің функциональ хәм стилистикалық орнын анықлау, түрлі ғалаба хабар қураллары текстлерин классификациялау усыллары, жәмийетлік-мәдений факторлардың публицистикалық текстке тәсири хәм тәсир етиудің лингво-медиа технологиялары хәм т.б.

Россияда публицистикалық текст теориясы хәм оны үйреніу усылларын қәлиплестириу хәм рауажландыруыға илимпазлардан С.И.Бернштейн, Д.Н.Шмелев, В.Г.Костомаров, Ю.В.Рождественский, Г.Я.Солганик, С.И.Трескова, И.П.Лысакова, Б.В.Кривенко, А.Н.Васильевалар [6] үлкен үлеслерин қосқан. Публицистикалық текст түсинигине өзіннің ең толық көринисіндегі баҳасын берген хәм тийкаргы лингвистикалық категория сыпатындағы хызметин биринши рет Т.Г.Добросклонская мийнетлерінде қәлиплестирилген [7]. Публицистикалық текст түсинигинің теориялық тийкарлары өзбек тил билими хәм журналистикасында И.Тошалиев, А.Бобоева, Д.Тешабоеваның, [7] жұмысларында изертленген.

Публицистикалық текст түсиниги негизінде аұызеки хәм медиа бирліклеринің органикалық бирикпесине тийкарланады. Текстти улыұмалық мәни менен бирлестирген аұызеки белгилер избе-излиги сыпатында сызықлы таллаудан парқлы тәрепи, ғалаба байланыста текст көлемі хәм қатлам өзгешеликлерин өз ишине алады. Бул тексттиң аұызеки бөлімінің белгили бир ғалаба хабар қуралларының публицистикалық өзгешеликлері менен комбинациясы себепли әмелге асырылады. Солай етип, баспасөзде текст графикалық хәм иллюстративлик пенен бирлестириледі. Радиода аұызеки компонент аудио қураллар – дауыстың сапасы хәм музыка жәрдемінде қосымша экспрессивликти өз ишине алады. Телевидениеде текст шегараларды және де кеңейтеди, аұызеки бөлімин видео көринис хәм дауыс диапазоны менен байланыстырады. Соны айрықша атап өтиуіміз керек, тексттиң аұызеки хәм медиа компонентлери бир-бири менен бекем байланысly болып, хәр түрлі принциплер тийкарында бир-бири менен бирлестирилиуі мүмкин: қосымшалар, күшейткишлер,

сўўретлер ҳам тағы басқалар бир пүтин ажыралмас бирлик болып, олар публицистикалық текст түсинигинин мазмунын қурайды.

ӘДЕБИЯТЛАР

1. Краткая литературная энциклопедия. Глав.ред. А. А. Сурков. – Т. 6. – М.: Советская энциклопедия, 1971. – С. 72-73.
2. Худойкулов М. Журналистика ва публицистика. – Тошкент: Тафаккур, 2010. – Б. 225.
3. Хозирги зомон журналистикаси. – Тошкент: Aloqashi, 2008. – Б. 56.
4. Публицистика теориясының бир пүтин концепциясы: илимий – методологиялық анализ. –Ташкент, «Mumtoz so'z». 2016.
5. Қараң: *Теун ван Дейк*. Язык. Познание. Коммуникация. М., 1989. *Fowler R.* Language in the News: Discourse and Ideology in the Press. London, 1991; *Fairclough N.* Language and Power. London, 1989; *Bell A.* The Language of News Media. Oxford, 1991; *Montgomery M.* Introduction to Language and Society. London, 1992.
6. Қараң: Бернштейн С. И. Язык радио. М., 1977; Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. М., 1977; Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. М., 1971, Языковой вкус эпохи. М., 1994; Рождественский Ю. В. Теория риторики. М., 1997; Солганик Г. Я. Лексика газеты: функциональный аспект. М., 1981; Трескова С. И. Социоллингвистические проблемы массовой коммуникации. М., 1989; Лысакова И. П. Тип газеты и стиль публикации. СПб., 1989; Кривенко Б. В. Язык массовой коммуникации: лексико-семиотический аспект. Воронеж, 1993 Васильева А. Н. Газетно-публицистический стиль речи. М., 1982.
7. Добросклонская Т. Г. Теория и методы медиалингвистики. М., 2000; Вопросы изучения публицистических текстов. М., 2000.
8. Қараң: Тошалиев И. Публицистика тили маромларига доир. – Т.: - 56 б. 1990; Бобоева А. Газета тили ҳақида. – Т.: Фан, 1983; Тешабоева Д. «Публицистик дискурс матн асосини ташкил қилувчи концептуал тил бирлиги сифатида» // Филология масалалари. 2019. №2. 39-45-бет;

Публицистика ва публицистик матн тушунчалари ва унинг илмий тадқиқи

Резюме: Мақолада публицистика ва публицистик матн тушунчалари ўрганилган. Шунингдек публицистиканинг вазибалари, турлари, жанрлари, адабий тилдан фойдаланиш хусусиятлари ҳақидаги назарий тушунчалар ўрганилган. Публицистикага оид олимлар томонидан айтилган таърифлар ва уларнинг илмий ишлари таҳлил этилган.

Таянч сўзлар: публицистика, публицистик матн, муаллиф, аудитория, медиа, информация.

Понятия публицистики и публицистического текста и его научные исследования

Резюме: В статье рассматривается что публицистика является особой формой творчества, ее задачи, виды, жанры и особенности использования литературного языка. Анализируются определения термин публицистика данные учеными и их научные труды.

Ключевые слова: журналистика, жанр, анализ, факт, автор, аудитория, СМИ, информация.

The concepts of journalism and journalistic text and its scientific research

Resume: The article discusses that journalism is a special form of creativity, its tasks, types, genres and features of the use of literary language. The definitions of the term journalism given by scientists and their scientific works are analyzed.

Key words: journalism, genre, analysis, fact, author, audience, media, information.

УДК: 82-83:81`322.2

НОВЕРБАЛ ВОСИТАЛАРНИНГ МАДАНИЯТЛАРАРО МУЛОҚОТДАГИ МАВҚЕИ

Султанова З. Ў.

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети

Тилни ўрганишда нутқий мулоқотнинг ажралмас узви сифатида хизмат қилувчи “коммуникациянинг атрибуту” бўлган имо-ишораларни ўрганиш ҳам аҳамиятли саналади. Чунки, ҳар бир тилнинг ўзига хос бўлган, мулоқот жараёнида вербал бирликларга қўшимча воситалар – мулоқотнинг новербал воситалари мавжуд бўлиб, уларнинг миллий-маданий, урфий, диний, ментал ва жинсий хусусиятларини эътиборга олиш нутқий мулоқотнинг тўғри юзага чиқишида асосий омиллардан саналади.

Нолисоний воситаларни қўллашда ҳам миллий ўзига хосликлар куп кузатилади, Жумладан, “шундай имо-ишоралар борки, улар шартли характерга эга бўлиб, миллий хусусиятлар касб этиши мумкин. Чунки у жамоа томонидан маълум маънони ифодалаш симболидир, Бошқа бир жамоада эса бу ишора ё ҳеч қандай коммуникатив вазифа бажармайди ёки бошқа маънони англатиши мумкин, Масалан, “хайр” маъносини ифодалаш учун руслар кафтини ўзидан орқага қилиб вертикал ҳолатда такрор-такрор силкитса, италян кафтини ўзига қаратиб вертикал ҳолатда силкитади [1, 120-121]. Саломлашиш жараёнида Европа халқлари бир-бирларининг ўнг қўлларини сиқадилар, Ҳиндистонда саломлашиш белгиси сифатида икки кафтини юз олдида жуфтлаштирадилар, эскимослар эса саломлашиш учун бир- бирларининг бурунларини ишқалашади, Қадимги Хитойда эса гоқори табақа вакиллари учрашганда ҳар бири ўз ўнг қўли билан чап қўлини сиқади.

Таъкидлаш жоизки, “Ҳеч бир тилни “тил эгаси”дан ажратган ҳолда тўғри ва тўлиқ ўрганиб бўлмайди. Чунки ҳар бир нутқий актда сўзловчи шахснинг изи сезилиб туради. Структур тилшуносликнинг ана шу чекланган томонини бартараф қилиш учун ҳозирги кунда антропологистика ривожлана бошлади” [2, 40].

Антропоцентрик тилшуносликнинг етакчи йўналишларидан бўлган лингвокультурология ва лингвоўлкашуносликнинг таркибий қисми паралингвистикадир [3, 213]. Паралингвистика нутқ алоқасини тўлдириб, изоҳлаб келувчи, ахборот узатувчи, фикр ифодалашда ёрдамчи восита бўлувчи тилшунослик соҳасидир [4,4]. Инсон фикр ифодалашда тилдан фойдаланар экан, маълум ахборотни тингловчига етказиш жараёнида тилга ёндош бўлган ёрдамчи (новербал) воситалардан фойдаланади. Новербал воситалар ҳар бир кишилик жамиятида коммуникацияда табиий равишда нутқни кузатиб борувчи ва тўлдириб келувчи иккиламчи